

оглед на фактот што е врзан за празниците што календарски се лоцирани само за март по ст. к., овој комплекс го нарекуваме и *марѝовски*.

Први Марѝ/Марѝа - 1/14. III
(*Марѝинден - Пијанец, Виничко*)

Во народниот календар на Шопско-брегалничката етнографска целина, овој празник, речиси секогаш се поврзува со приказната со познатиот мотив за смрзнувањето на бабата, која ги истерала своите кози и јариња на планината да пасат, неплашејќи се од студот. Таа дури и се подбивала со Сечко: "Тиц коза јарина, серам Сечко брадина!". Но, Сечко го чул тоа, па се налутил и побарал од својата сестра Марта да му даде на заем неколку дена, за да ѝ се освети на старицата. Баба Марта му дала на заем од своите денови на брата си Сечко, па така, старицата со своите кози и јариња се смрзнала од студ во планината и се скаменила. Во многу места од целата етнографска целина се посочуваат камења, за кои се верува, дека се скаменетата баба со јарињата.⁴⁷²

Деновите што Баба Марта му ги позајмила на Сечко, некаде се смета дека се првите три дена од март, а некаде пак, првите девет дена од овој месец. Овие денови, кои кај народот од овие простори, најчесто се познати како "позајмени денови" или "бабини денови", се сметаат за доста непредвидливи во однос на временските прилики. Во Штипско, Кочанско, Злетовско и некои соседни предели, освен првите три дена од март, како непредвидливи денови се сметаат и последните три дена од февруари, па така, овие "бабини денови" или скратено - "бабите", траат вкупно шест дена, од кои три во февруари и три во март.⁴⁷³

Според некои други толкувања, овие непредвидливи денови во почетокот на март, траат девет дена и тоа, од Марта, па до *Младенац* (Св. 40 маченици, Младенци), т.е. од 1/14.III-9/22.III. Познати се под името "зајмци", а распоредени се на следниов начин: првите три дена се "баба-Евдокини",⁴⁷⁴ следните три се "цигански", а последните три од овие девет дена се "шиптарски".⁴⁷⁵ Слични именувања на овие денови од почетокот на март се забележни и во некои предели во Јужна Србија, како на пример во Лесковачко Поморавје, на север од Шопско-брегалничката етно-

⁴⁷² А. Донски, *Фолклорнојто богајисѝво на Шѝиѝ*, с. 328-329; АИФ м.л. 3784. Снимил: З. Малинов 11.06.2001 г. во с. Немањица, Светиниколско (Овче Поле). Инф.: Мијалче Миланов, род. 1930 г. во с. Немањица; АИФ, м.л. 3788. Инф.: Димитар Ефтимов, с. Тркање, Кочанско; АИФ, м.л. 3766. Инф.: Славе Поповски, с. Псача, Кривоаланечко; АИФ м.л. 3819. Инф.: Стефан Захариев, с. Саса (Осоговија).

⁴⁷³ А. Донски, *Фолклорнојто богајисѝво на Шѝиѝ*, 328; АИФ, м.л. 3813. Инф.: В. Давитков, с. Соколарци, Кочанско; АИФ м.л. 3939. Инф.: Бл. Јованов, с. Гризилевци, Пробиштипско; АИФ, м.л. 3942. Инф.: К. Петрова, с. Лесново (Злетовско).

⁴⁷⁴ Така се наречени според преподобна мч-ца Евдокија, на која, во црковниот календар ѝ е посветен 1/14 март.

⁴⁷⁵ АИФ, м.л. 3946. Инф.: Правда Михајловска, с. Куклица, Кратовско.

графска целина, каде што, првите девет дена од март се познати како "зајемци". На овие девет дена се надоврзуваат уште три (10-12 март, по стар, т.е. 23-25 март, по н. к.), кај народот од овој крај, познати под името "арнаутска баба",⁴⁷⁶ кои исто, како и претходните девет дена, се нарекуваат со името "зајемци".⁴⁷⁷ На тој начин, всушност, овие "зајемци", т.е. позајмени денови, во околината на Лесковац претставуваат една низа од 12 дена, што потсетува на некрстените денови, 12-те последователни денови во новогодишниот обреден комплекс.

Понекаде постои и поинакво толкување за непредвидливоста и променливоста на времето во првите денови од март. Во Благоевградско, на пример, се раскажува приказната со мотивот за кавгата помеѓу Баба Марта и Дедо Сечко, за виното. Имено, братот и сестрата (Сечко и Марта) се договориле да си го поделат виното, на тој начин, што бочвата со вино ја преградиле со трња. Но Сечко го испил и делот на сестра си, на што, Марта многу се налутила и збеснала, па оттогаш, во овие три нејзини денови времето е многу лошо и променливо: час врне дожд, час снег, а час сонце грее, односно, како што народот си го толкува тоа: "час Баба Марта плаче, час се смее."⁴⁷⁸

Освен верувањата и толкувањата во врска со времето, во првите денови од март, според стариот календар, на празникот Марта (*Баба Марџа*, *Првна Марџа*, *Марџинден*) се спроведува и извесна обредна пракса, која на некој начин го навестува и скорешното вистинско доаѓање на пролетта. Имено, во многу предели од областа, на овој ден се поткадува (потчурува) со слама или исушен говедски измет ("лепешка") - "за преку летото да нема змии по полето". Некаде пак, се пали сметеното ѓубре од куќата - "за да нема болви, вошки и слични гадотии".⁴⁷⁹ Како уште еден вид превенција, за да нема змии по полето, на овој ден, во некои места се избегнува и да се врне вода - "за да не врне од змии летоска". Некаде пак, како на пример во с. Зрновци, Кочанско постои обичај, да се зоврие вода

⁴⁷⁶ арнаутски = шиптарски, т.е. албански.

⁴⁷⁷ Др. М. Ђорђевиќ, *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, СЕЗБ, књ. LXX, *Живот и обичаји народни*, кн. 31, Београд, 1958, с. 373.

⁴⁷⁸ АЕИМ, No 772-II, с. 78 и 91. Слични приказни со мотивот за кавгата помеѓу братот Сечко и сестрата Марта, како причина за лошото и непредвидливо време на крајот од февруари и почетокот на март се забележани и во некои југозападни бугарски предели, гранични со Шопско-брегалничката етнографска целина, како на пример во Дупничко (Ив. П. Кеповъ, *Народојисни, живојојисни и езикови материјали ојтѝ с. Бобошево, Дујнишко*, СБНУ, кн. XLII, Софија, 1936, с. 121-122). Слична приказна регистрирав и во с. Лесново, Злетовско, (АИФ, м.л. 3942), но информаторката оваа приказна ја слушнала од учителот во "бугарско", т.е. од наставникот за време на бугарската окупација, кој бил некаде од Бугарија.

⁴⁷⁹ АИФ, м.л. бр. 3943. Инф.: Фрона Стоиловска, род. во с. Саса, Делчевско (Осоговија), маж. во с. Цера, Кочанско (Осоговија).

и да се истури на камен, при што се изговара: "Кога од камено змијата ќе гризне, тогај и од стоката и од човеците да гризне".⁴⁸⁰

Во Благоевградско, Малешево, Пијанец, Осоговија, Виничко и Лакавица, постои обичај на правење на еден вид амајлии, познати под името "мартинки", а поретко и како "марти". Мартинките се прават на тој начин, што се усукуваат две нишки од црвен и бел конец или волнена преѓа и така усукани се ставаат, најчесто околу раката. Кога се носи мартинката, таа не треба да се гледа, односно не треба да ја види сонце - "за да не те изгóre сонцето преку летото".⁴⁸¹

Според толкувањето, се носи - "за од змии", како и за здравје воопшто, а се носи сè додека не се здогледаат првите преселни птици, ластовичка или штрк, кога ќе се вратат од југ. Тогаш се симнуваат мартинките и се ставаат под камен. Според изгледот на мартинката или според тоа, какво животинче ќе се најде утредента под каменот, до мартинката, се гатало и за иднината и среќата, на тој што ја носел и ја оставил мартинката под каменот. На пример, во Благоевградско, доколку, околу мартинката имало некаков црвец ("својак"), сопственикот на мартинката - "ќе има коњ", ако имало пајак - "ќе имал магаре", а доколку имало мравки - "ќе му се намножела ситната стока".⁴⁸²

Во с. Габревци, Радовишка Лакавица, покрај тоа што се прават и носат мартинки - "за од змии", некои носат и околу половината - "за да не ги боли преку годината кога ќе работат полска работа". Во ова село, мартинки се ставаат и на бутимот и тоа, усукани од црвено и од модро конче. Се прават одвечер, бидејќи, не чинело да се усукуваат на самиот празник - "за да не се сукат змиите околу тебе кога ќе работеш преку лето на полето".⁴⁸³

Во некои места во некои од пределите во источниот дел од етнографската целина, како празник се држи и првата сабота во март, која во овие краеве е позната под името *Мартијина сабота*. Во некои места, како на пример, во Делчево (Царево Село), на овој ден се одржувал и народен собор.⁴⁸⁴ Саботите во март, како празници се држат и во некои предели во Источна Србија, на пример, во околината на Заечар - "за од змии",⁴⁸⁵ а во пределот Хомоље, не се работело полска работа - "за од град".⁴⁸⁶ Овие саботи, не се работеле и во некои предели во Југозападна Бугарија, како

⁴⁸⁰ АИФ, м.л. 3814. Инф.: Васа Заова, род. во с. Костин Дол, Кочанско (Осоговија), маж. во с. Зрновци, Кочанско.

⁴⁸¹ АИФ, м.л. 3817. Инф.: Елисавета Ефремова, с. Крушово, Виничко; АИФ, м.л. 3821. Инф.: Димитар Узунски, с. Тработивиште, Делчевско (Пијанец).

⁴⁸² АЕИМ, No 772-II, с. 78 и 92 (с. Дъбрава и с. Падеш, Благоевградско).

⁴⁸³ АИФ, м.л. 3797. Инф.: Фида Јованова, с. Габревци, Радовишко (Лакавица).

⁴⁸⁴ АИФ, м.л. 3817. Инф.: Мирка Николова, род. во с. Грљани, Виничко; Податок добиен дополнително и од инф. Димитар Узунски, с. Тработивиште. (Пијанец).

⁴⁸⁵ П. Костиќ, *Годишни обичаји у околини Зајечара*, ГЕМ, 42, Београд, 1978, 427.

⁴⁸⁶ М. Недељковиќ, *Годишни обичаји у Срба*, Београд, 1990, с. 150.